

Валентина Миронска-Христовска

Универзитет „Св. Кирил и Методија“ во Скопје
Институт за македонска литература, Скопје
v.mironska-hristovska@iml.ukim.edu.mk

КОНЦЕПЦИИТЕ ЗА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО КУЛТУРНАТА И ВО НАЦИОНАЛНАТА ПЕРРОДБА

Клучни зборови: македонски, литературен, јазик, културна, национална, перродба, 19. век, концепции.

Историјата на македонскиот јазик е милениумска, па и предмилениумска, бидејќи, како што е потврдено во славистичката наука, старословенскиот јазик е заснован на јужномакедонските говори од околината на Солун, поточно од македонските говори од: селата Сухо, Висока и Зарова, во Егејска Македонија. За жал, неговото признавање, односно конечната кодификација на македонскиот службен јазик се случи во 1945 година, со Решението на АСНОМ (2 август 1944) за македонската азбука од 5 мај и со официјалното усвојување на македонскиот правопис на 7 јуни 1945 година. Задоцнетото признавање на македонскиот јазик, чија 80-годишнина од неговата кодификацијата ја одбележуваме годинава – 2025, е последица на лошите и неправедните политики од страна на големите сили наспрема македонското прашање.

Токму затоа славистот Рециналд де Бреј, автор на *Водич на словенскиите јазици* (1951, Лондон), забележал: „Каква иронија на историјата, народот чии предци им го дале на Словените првиот литературен јазик, беа последни на кои им се призна јазикот како посебен словенски јазик, различен од соседните бугарскиот и српскиот“.

Чешкиот славист Јозеф Добровски (1753 – 1829), кој својата дејност ја насочил кон проучувањето на словенското минато, промовирањето на

словенската култура, потребата од изучување на старословенскиот јазик, со што ја развил славистиката како научна дисциплина, во своите истражувања, бил концентриран и кон откривањето на основата на старословенскиот јазик, при што истакнал дека „татковината на старословенскиот јазик треба да се бара во околината на Солун“ (Доровски 2012: 13).

За древноста на македонскиот јазик наоѓаме во „Русская беседа“, IV, год. II, кн. 8, Москва, 1857, стр. 87, во објавеното писмо од Михаил Масимович до Михаил Погодин како дел од расправата меѓу двајцата лингвисти и историчари за јазичното прашање поточно за говорите во Мала Русија (Донбас) меѓу другото е забележано: „... Не сакаш да разбереш зошто толку силно ја нагласувам разликата меѓу народните руски говори и црковно-словенскиот во нашите древни (стари) записи. Тоа го сторив за да ја покажам *големаиѝа разлика меѓу црковниоѝ или македонскиоѝ јазик и народнаиѝа руска реч* – разлика којашто постои уште од древни времиња, и го побива твоето поистоветување и тврдењето за големото сродство меѓу црковниот јазик и големоруското наречје...“ (<https://xn--80axd.xn--d1alf/01%d0%b0->, 1857: 87).

Исто така, и во проучувањата на варијантите на *Слово за Полкоѝ Иѝореев* (1877, С.-Петербург), рускиот археограф и литературен историчар Павел П. Вјаземски забележал дека „Татковина на старословенското наречје е Македонија, поради тоа истото можеме да го наречеме македонско (како викал и Добровски)“ (Петровић Вяземский 1877: 100).

Во 1896 година словенечкиот славист Ватрослав Облак проучувајќи го теренски македонскиот јазик, ја поставил македонската теорија за потеклото на старословенскиот јазик. Облак јасно го изнел својот став дека старословенскиот јазик има потекло од македонскиот, што го искажал пред виенската Академија на науките со своето излагање, што подоцна било објавено во книгата *Македонски сѝудиѝ. Словенски дијалекѝ во јужна и северозаѝагна Македонија* (1896) (Kalogjera 2009: 166-196). Облак дошол до овие сознанија престојувајќи во Македонија во периодот 1891 – 1892 година, работејќи врз македонските народни говори, по што и дошол до аргументираната поставка на македонската теорија за потеклото на старословенскиот јазик (Андонов-Полјански 1981: 257).

Македонскиот народен говор во средновековниот период

Во текот на средновековниот период, и покрај тоа што образованието и богослужбите се изведувале на старословенски јазик, народниот говор живеел меѓу македонскиот народ, но и во книжевните центри каде што се негувала и чувала ракописната книга, како и во скрипториумите што не егзистирале исклучиво во манастирите и во црквите, туку и по приватните домови во градовите и селата што биле стимулирани од црковните и манастирските управи, при што биле вклучени и специјалните калиграфски школи (Поп-Атанасов, Велев, Јакимовска-Тошиќ 1997: 5, 6).

Во периодот од 13. до 18. век биле создадени ракописни антолошки зборници со македонска провениенција, педесетина ракописи (Велев 2000: 23). Односно од 16. до 19. век биле создавани зборници во духот на дамаскинарската традиција, во кои јазикот бил форма од спонтано мешање на црковнословенскиот и народниот јазик и „Овој книжевен јазик, затоа не е хронолошки единствен: во постариот период, тоа е навистина само македонска варијанта на црковнословенскиот... (Угриновска-Скаловска 1975: 13).

„Покрај ракописните зборници кои со поголемо или помало право ги нарекуваме дамаскини, на македонски народен говор среќаваме исто така евангелиски и апостолски текстови, хроники, ерминии и сл. Треба да кажеме, дека употребата на македонскиот народен говор како книжевен јазик во минатото е мошне честа појава“ (Поп-Атанасов 1985 :7). Пронајдени се повеќе ракописни текстови напишани на македонски народен јазик: *Крушевско ѿисмо* (29 мај 1637), *Белградски македонски зборник*, *Дамаскин*, *Зборниче* (XVIII век), *Никейово молишвениче* (1787), *Ајокрифен зборник на Георѓи Димович* (крај на XVIII почеток на XIX век), *Зборник на ѿој Срејѿен Пеович* (1803) и други, поточно евидентирани се 69 ракописа. „Од ракописите пишуван на централно македонско наречје посебно важен е *Пловдискиоѿ македонски зборник*, кој е пишуван на чист народен говор во 1810 год“ (Истото, 32). Ѓ. Поп-Атанасов наведува повеќе пишувачи на текстови на народен говор, меѓу кои: Илија Христов од Прилеп, кој во 1859 година од руски јазик на прилепско наречје ја превел книгата *Крајќа свешћѿена истѿорија со каѿехизис*, свештеникот Григори Хаѿи Орданов од с. Ваташа (откриени

се десет негови ракописни текстови), Георги Димович од Југозападна Македонија, даскал Станко, даскал Димитрија Поп-Јосифович од Североисточна Македонија, Никола Поп-Филипов, Михаил Поп-Филипов, Костадин Јованов од Разлошко, калуѓерите Арсениј и Данил, кои работеле во манастирот „Св. Јован Бигорски“, и истакнува дека „Во западниот дел на Македонија посебна оаза во која се пишуваат и негуваат текстови на народен говор претставува Мијачкиот крај со својот културно-просветен центар – манастирот ‘Св. Јован Бигорски’. На мијачки говор напишани се *Зборникоѝ на монахоѝ Анѝоније*, *Зборникоѝ на Гене Серфилов*, *Бржданскиоѝ дамаскин* и други¹.

За прв печатен текст на македонски јазик (на охридско наречје) се смета *Четиријазичникоѝ* на Данаил Москополецот, речник на грчки, албански, влашки и македонски јазик, а „новата македонска литература е обврзана во оваа книга да го согледа својот почеток, зашто јазичната норма што е регистрирана во Данаиловиот *Речник од четири јазика* е всушност основата на денешниот современ македонски литературен јазик“ (Тодоровски 7, 2007: 6).

За присутноста, односно за развојот на македонскиот јазик во средновековниот период бележи хрватскиот просветител Матија Антум Рејковиќ во своето дело *Нова славонска и ѓерманска ѓрамаѝика* (*Nova slavonska, i nimacska grammatika* 1767), во која во „Предговорот“ бележи дека словенскиот јазик е мајка на многу други мали јазици како на московскиот, полскиот, пемскиот, хрватскиот, далматинскиот, славонскиот, српскиот, македонскиот, албанскиот, босанскиот, моравскиот и други, и бележи дека за разлика од северните словенски говори кои примиле германски зборови, Албанците, Македонците, Србите и Бошњаците поприимиле многу турски зборови што се измешале со словенските говори (https://archive.org/details/nova_slavonska_i_nimacska_grammatika_1767..., 1767: 2-3).

¹ За овие ракописни зборници како и за пишувачи на текстови на народен јазик повеќе кај Ѓорѓи Поп-Атанасов во *Ракописни ѝеќсиѝови на македонски народен јазик*.

Јазикот – парадигма на националниот идентитет

Во првата половина на 19. век започнало националното самоопределување, поточно формирањето на државите и нациите кај европските народи. Притоа биле пројавени две национални идеи, субјективно-политичката – Француската револуција и објективно-културната – германската романтика. Во Франција, по Француската револуција била прифатена идејата дека револуцијата била на целиот народ, а не на војската, па се сметало дека нацијата е револуција, дека државата не е приватен имот на владетелите туку дека таа е отелотворувањето на волјата на народот, и бидејќи Франција имала затворена државна територија, одела на политичко единство. Во Германија, со востанието од 1813 година, со повикот да не се биде повеќе протестант и католик, Прус и Австријанец, Саксонец и Баварец, Шлезанец и Хановец, туку да се биде едно Германец, се појавил концептот за нација како културна и јазична заедница, па се повикувало на јазичното единство. Оваа идеја силно ја пропагирал германскиот роматичар Јохан Готфрид Хердер, кој ги споил народот и нацијата, не во политичка смисла, туку според него јазикот и поезијата биле основа на народите и нациите, дека душата на народот, јазикот и културата го даваат внатрешниот склад на нацијата, и дека секој поединец е судбински член на својот народ (Šulce 2002: 114). Фридрих Шилер отишол уште подалеку и ги повикал Германците да не ја трошат верата и љубовта во светот на политиката, туку да ја фокусираат целата своја енергија на уметноста и науката (Lepenís 2009: 50). Со текот на времето, двете национални идеи, субјективно-политичката и објективно-културната се испреплетиле, но притоа кај повеќето формирани нации доста отворено, односно проблематизирано било јазичното прашање, како во Англија и Шпанија, каде во 19. век изедначувањето на државната и културната нација одело тешко, бидејќи се противеле на притисокот за стандардизирање на литературниот јазик, додека единство на француската нација и францускиот јазик се остварило во 20. век (Šulce 2002: 116-117).

Во почетокот на 19. век во политички контекст македонскиот народ се наоѓал под османлиска власт, додека културниот развој бил под влијание на наметнатата елинизација. Поточно, од крајот на 18. век им била одземена автономијата на православните цркви и биле ставени под

јурисдикција на Патријаршијата, при што секаде било забрането бого-службите да се изведуваат на старословенски јазик, а во просветата да се воведат народниот јазик, за сметка на грчкиот јазик. Пекската патријаршија била укината во 1766 година, која во 1832 година успеала да ја врати автономијата, а во 1879 година се стекнала со автокефалност. До 60-тите години на 19. век и Бугарија била под Цариградската патријаршија, односно под нејзина јурисдикција се наоѓала Трновската патријаршија уште од 1393 година. Поради борбата против елинизацијата, преку унијатското движење во 1860 година, Бугарија склучила сојуз со Римокатоличката црква и се откажала од Патријаршијата. Прифаќањето на унијата не ѝ одело во прилог на руската политика, поради што во 1870 година била формирана Бугарската егзархија и со ферманот ѝ биле доделени 17 епархии, меѓу кои Нишката и Пиротската од Србија, а од македонските епархии ѝ била доделена Велешката и од Кустендилската градовите: Штип, Радовиш, Кочани, Винаца, Кратово и Церово Село (Сб. *Македонија*, 1978: 255). Охридската архиепископија неканонски била укината во 1767 година, од страна на Цариградската патријаршија и Високата пората и со овој политички чин било отворено македонското прашање, започнало негирањето на македонскиот јазик, на македонската култура, традиција, историја, на македонското име и на идентитетот. Но и покрај тоа, во почетокот на 19. век, македонските просветители ја започнале културната преродба преку решавањето на јазичното прашање, односно преку воведувањето на народниот јазик во печатените книги, во просветата и во црквите. Првите македонски просветители Пејчиновиќ, Крчовски, Анатолиј Зографски биле свесни за значењето на Охридската архиепископија и за значењето на македонскиот народен јазик при формирањето на културниот, односно националниот идентитет. Тие примат му дале на културниот развој, бидејќи како што истакнал Синаитски дека душата, односно срцето на човекот може да се отвори само со простиот, народниот јазик. Затоа тие ја започнале и борбата за обнова на Архиепископијата, за духовната, односно културната слобода. Наспроти оние што биле за културна слобода, се појавил и дел од преродбениците што сметале дека требало најпрвин да се стекне политичката слобода, за да веќе од 70-тите години на 19. век двете идеи се интегрирале, особено по Берлинскиот договор (1878) и неисполнувањето на членот 23, со кој Македонија требала да стекне со автономија. Македонското

прашање останало отворено, односно им се дала уште поголема можност на новите држави за спроведување на своите асимилаторски цели кон Македонија. Грчките, српските и бугарските пропаганди се обидуваа да го раздробат македонскиот народ најпрвин преку образовниот систем. За тоа сведоштво наоѓаме во дописот од Григор Прличев во в. *Право*, 14 Декември, 1873, год. 8-ма, бр. 40, во кој вели: „Браќа Бугари! Знаете ли што страдаат браќата ви Македонците? Дали знаете каков оган гори над нивните глави, оган распален од разни пропаганди? Вистина, во весниците Бугарски се издава по некој глас од Македонија, но ми се чини, дека се тврдо слаби, здушени се од сите страни ... Македонија се наоѓа во опасност од пропагандите...“ за на крајот да ги повика „И вие, браќа Македонци, отблснете од грбот си сите пропаганди, зошто тие не мислат да не просветат“.

Тоа е веќе периодот, од кога започнале преговори, договори и сојузи меѓу Грција, Бугарија и Србија за поделба на македонските епархии-те, на црковно-училишните општини, што претставуваат и почеток на претстојната поделба на Македонија што завршила со Балканските војни (1913).

Сепак, и покрај низата неповолни политички околности во текот на сиот 19. век, а и натаму, не престанале заложбите и концепциите за формирање македонски литературен јазик и самостојност, односно македонска државност.

Концепциите за македонскиот јазик во 19. век

Во почетокот на 19. век, јазичното прашање било доста проблематизирано и кај другите јужнословенски народи, како во Словенија каде што постоела поделеност меѓу интелектуалците, од кои едните биле за германскиот јазик другите биле за нормирање на словенечки литературен јазик. Хрватите и Србите, јазичното прашање го решиле со потпишување договор за заеднички српско-хрватски литературен јазик, од страна на Вук Караџиќ и Иван Мажураниќ, во Виена во 1850 година. Во 50-те години се појавила идејата за општ јазик и меѓу македонските и бугарските интелектуалци, бидејќи и двата народа се наоѓале под османлиска власт и биле под јурисдикција на Цариградската патријаршија. До

договор не дошло бидејќи и двете страни го фаворизирале својот јазик. Тоа се потврдува и од статијата на еден од застапниците на ваквата идеја – Партениј Зографски кој во 1858 година, во сп. *Бугарски книжици*, I, 1, ја објавил статијата „Мисли за бугарскиот јазик“, во која поточно пишува за одликите на македонскиот јазик т. е. на „Македонско-то наречје“, при што се обидел теоретски да го постави прашањето каков треба да биде писмениот јазик во Македонија. Партениј категорично истакнал дека за да се составел еден општ писмен јазик прво било потребно да излезат на јаве сите месни наречја и идиотизми на јазикот, преку кои општиот јазик ќе се сидал и додека не се направело тоа никој нема право да седи и да реди општ писмен јазик. Истакнал дека „славенистите“ не го познавале македонското наречје, па поради тоа „мие имаме намерение да составиме на него граматика въ параллель со дрѣгото;...“ (1858: 36); нагласил дека македонското наречје не треба и не може да биде исклучено од општиот писмен јазик поради тоа што е полнозвучно, постројно, а во многу работи пополни и побогато, притоа посочувајќи го југозападниот дел од Македонија. Нагласил дека постојат повеќе разлики меѓу двата јазика, при што најпрвин ја истакнал разликата во акцентот, а потоа се задржал уште на 13 разлики: дека нема редукција на неакцентираниите *a*, *e*, *o*; дека консонантот *x* или се губи или преминува во *v* или во *φ*; дека во македонскиот има уште два члена на именките *-ов* и *-он*; назначил дека во македонскиот јазик има глаголски прилог; дека при имињата се задржани повеќе остатоци од старата деklinација; именките од среден род како пол образуваат множина со наставката *-иња*; итн. Потоа поопширно се задржал на падежите и на буквите *ц* и *с* (1858: 35-42). Партениј не се согласувал дека Македонците треба да прифатат да примат писмен јазик далечен од нивниот народен јазик, и до потпишување на договорот не дошло.

Во текот на целиот 19. век, бележити се бројни обиди, ставови, концепции за решавање на јазичното прашање. Во продолжение, како литературен историчар, ќе приложам еден преглед на позначајните, од бројните пројави на македонските преродбеници, а кои претставуваат вистински предизвик за лингвистите.

Афирмацијата на македонскиот народен јазик започнала со објавата на првите печатни книги на Јоаким Крчовски и на Кирил Пејчиновиќ во Будим. Со нив започнала „модернизација во однос на јазичниот разви-

ток“ (Конески 1986: 22), преку смената на писмениот јазик, на црковно-словенскиот јазик со народниот. Промени настанале и во т.н. комплицирана ортографија. Печатниците морале да обезбедат типизирани букви, а симболите биле минимизирани. Свои прилози и предлози околу разрешувањето на јазичните правила, за единствен облик на писмениот јазик, давале сите просветители: учебникарите, собирачите на народни умотворби, печатарите, авторите на првите речници и граматика, авторите на литературните творби, учителите, етнографите, мелографите. Иницираното прашањето за создавање посебен македонски литературен јазик било „од пресудна важност за конечната национална консолидација на Македонците, во периодот на грчевитиот отпор против многувековните и многубројните потиснувачи и одрекувачи“ (Тодоровски 1979: 95). Притоа македонските просветители најпрвин требале да го потиснат насила воведениот грчки јазик и писмо во црквите и присветата. Поради тоа најпрвин започнало засиленото распространување на славјанските зборови во Македонија, „преродбата на македонското славјанство и изучувањето на македонскиот јазик во просветните установи“, за што како што бележи Петар Драганов најзаслужен бил, односно „Таткото на таквата преродба, без сомнение, треба да се смета високообразованиот знаменит македонски деец Димитрија Миладинов“. Димитар Миладинов го претставувал „Почетокот на суштинската јавна борба за народни права“, со што започнатото со Мустрево то училиште продолжило со „даскал Митре Миладинов“ (Спространовъ 1896: 8), кој „Пишува на чист охридски дијалект со мали примеси од современите литературни зборови и изрази. Речта му е возбудлива, мислите му течат слободно“ (Спространовъ 1912: 17-30). Неговата грижа кон мајчиниот јазик се потврдува и од неговата иницијатива да напише граматика, од запишувањето на народните умотворби, од секојдневни предавања и пишувања лекции на мајчин јазик, чиј призвук го пренесувал и во училиштата и во црквите. Димитар Миладинов, како во Охрид така и во Кукуш, практикувал некои делови од богослужбите да ги кажува и да чита на народен јазик, поради што од црквите сè почесто се слушале „свештениците... да велат евангелието на македонско-бугарски, учениците да читаат негде-годе апостол преведен од грчки на македонски“ (Хаджовъ 1944: 27).

Во писмото до првенците во Кукуш од 24 октомври 1857 година Д. Миладинов забележал: „Јас скокам од радост кога го гледам вашиот

стремеж и љубов кон нашиот мајчин јазик, и посебно за тоа дека многумина од младите и свештениците се решиле вредно да го учат словенскиот јазик, така што по неколку месеци би можеле да ја слушаат божествената служба на стариот наш прадедов јазик. Погрешно гледаат на вас Грците. Имате словенски гради и покажувајте ги. ...Нашиот славјано-пелазгически јазик, еден од најдревните и богати јазици, како го нарекуваат варварски. ...Вие први во источна Македонија започнувате да го изучувате нашиот прадедов јазик, вие први ќе го обесмртите во словенската историја во својата татковина...“ (Трайков 1964: 39).

Желбата за афирмација на македонскиот јазик Димитар ја остварил заедно со брат му Константин, преку објавата на Зборникот на собраниите народните песни од Македонија, во кој во предговорот меѓу низата забелешки околу правописот е истакнато на пример дека го употребиле најлесниот правопис, наместо „трите букви ъ, ѝ, ж кои имаат ист изговор, употребивме една ж, на пр. сжнце наместо сънце, ржка наместо рька“; потоа дека онаму каде по граматички правила се пишува ж, а се изговара а, се употребува а итн.

Од 50-те години на 19. век, македонските учебникари започнале и со интензивно издавање македонски учебници, како Анатолиј Зографски, Партениј Зографски, кој во 1858 ја објавил *Началное Оучение за отъца-ѣа* во која има посебен прилог за деца „Нравоучителни совѣти“ на македонски јазик:

„Не мисли, тѣ можешь да скриешь отъ Бога не толко лоши-те работи, но и лоши-те мисли и намѣренія: защо Богъ совѣршенно знаеть и гледать не толко све що правиме, но и тоа, що мыслиме и що тѣа помислиме во все-та наша животъ“. „Ако си направиль нещо лошо, сакаещи ли било, или не сакаещи, бѣрго (скоро) покайсе“ (1858: 30), во која на крајот ја дава црковната азбука од 30 букви: а б в г д е ж з и і к л м н о п р с т ъ у ф х ѿ ц ч ш ѿ ъ, а потоа ја дава и граѓанската азбука од 35 букви: а б в г д е ж з и і к л м н о п р с т у ф х ц ч ш щ ъ ы ь ѣ ю ж я ѳ v; потоа Димитар Македонски кој го објавил учебникот „Кратка священна история за училища-та по Македоніѣ (на македонско нарѣчіе)“ во 1867 година, а истата година со Димитар Хр. Узунов го објавиле учебникот „Букварь за употрѣбеніе въ македонскыте училища“, а во фондот на Димитар, Христо и Ангел Узунови, го наоѓаме и податокот за „Мал православен катахизис“ и „Свештена историја за

со грчки букви, напишан двојазично, во две колони, левата на грчки народен јазик, а десната на воденско-еницевардарскиот говор, односно на говорот на потегот Солун – Воден. За жал и двете печатници краткотрајно работеле, биле опожарувани, оневозможувани да работа. Поради тоа македонските интелектуалци објавувале надвор од Македонија.

Во списанието *Б'лгарски книжици* (Цариград), во 1858 година, во книшка II, на стр. 300-303, биле објавени стихотворбите „Шупелка“, „На – непијан“, „Бисера“, „Галапче“, „Желание“ и „Клетва“ и во дел III, кн. I, од месец октомври на стр. 144, стихотворбата „Скрсти“ од Константин Миладинов. На 18 јануари, 1859, на стр. 344, во „Еден п'тник“ на народен јазик е опишан Кукуш, на а стр. 350, Д. Миладинов ја печати „Грк и Бугарин“. Во 1862 година во Москва, Рајко Жинзифов го објавил расказот „Прошедба“ во кој раскажувањето на дедо Стојан тече живо, на македонски јазик, со народни изреки и пословици, дијалогот е интересен, преплетен со доза на хумор; а во 1870 година, во Браила, ја објавил поемата „Крвава кошула“ на македонски народен јазик во посебна книшка: „Клета ви с'јдбина, момы / Клета ви година, / Шчо васъ майкж ie родила. / Въ такео лошо време!“ (1870: 3).

По 70-те години, бугарската пропаганда започнала поинтензивно да дејствува преку испраќање бугарски учебници во Македонија, но како што забележал Венијамин Мачуковски: „Изучувањето на Бугарската граматика во Македонските училишта е еден од најтешките предмети за учениците. ... тоа произлегува од носообразностите во граматичките форми на досегашните издадени Буг. Граматики со овие на македонско наречје. Тоа ми даде повод уште од време да обрнам внимание на нашето наречје и да го подведам под графички форми и правила“. Го напишал првиот дел за граматиката и успехот што се покажал на учениците од изучувањето на тој предмет, „наполно ме убеди во достигнувањето на мојата цел“. Ова е објавено во весникот *Право* од 18 септември 1872 год., бр. 28, во „Објавление“ испратено од Кукуш, во кое со „покорно барање“ се обратил до учителите од Македонија да испраќаат претплата за неговиот учебник, за да може да го отпечати.

И Кузман Шапкарев согледал дека прифаќањето на дистрибуираните бугарски учебници не одело лесно, бидејќи јазикот бил неразбирлив и предизвикувало негативна реакција. Тој во предговорот на „Голема бугарска читанка“ истакнал дека неопходна била таква книга за македон-

ските училишта, „каде што, младенчињата се уште многу кривки, па не можат да примат и да слават друга потврда и подалечна храна, освен најблиското млеко на природната и домашна доилка“. Тој најавил дека следно ќе подготви Граматика за македонското наречје споредено со горно-бугарското (1868: 4-5); и ја истакнал идејата дека сакал да издаде „Краток речник“ поделен на три дела. Првиот дел да содржел „Македонски зборови, преведени на Горно-Бугарски“, вториот „Горно-Бугарски – на Македонски“ и третиот „Странски, навлезени во Бугарското писмено наречје“ (Истото, 6). Шапкарев подолго време барал начин да го објави, но не успеал. Објавувањето на речникот се случува во 2001 година, но под наслов „Материјал за бугарски речник“, во кој се систематизирани зборови од Македонија и тоа повеќе од охридскиот говор, и кој е објавен со следниве три дела: „Општи бугарски зборови“, „Бугарски географски имиња на разни месности во Македонија“ и „Странски зборови, употребувани во бугарскиот јазик“. Материјалот во изданието „не е отпечатен како огледало на оригиналот“, известуваат подготвувачите на изданието, наведувајќи дека станува збор само за некои графички знаци што биле употребувани во 19. век, а кои повеќе не се употребуваат во бугарскиот правопис. Но бележито е дека првенствено самиот наслов е сметен, како и насловеноста на содржината. Дека Шапкарев работел на заштита и афирмација на македонскиот јазик, се согледува и од писмото објавено во весникот „Право“ од 30 ноември 1870 г. насловено „Една вистина“, што претставува критика за дејноста на Шапкарев, од страна на ресенски учител, кој истакнал дека „За време на 1868 год. Еден Македонец издаде неколку книшки; Буквар, Читанка, Земјописание, први познаниа, Св. Историја и уште една или две чии имиња не ги паметам“, напишани на охридското наречје кое не било употребувано во другите македонски градови, како: Солун, Битола, Велес, Прилеп, Штип, Скопје, дека Шапкарев одел од град во град и „проповедал против книгите од Славено Бугарскиот ...“, поради што ресенските граѓани му ги вратиле испратените книги на Хр. Г. Данов, од Велес. Нагласено е дека Шапкарев реагирал против нивната употреба и продажба во македонските училишта бидејќи биле на бугарско наречје, „ами да земеме од неговите книшки, зашто биле (на) македонско наречје“; дека Горно Бугарите ги нарекувал Шопи, и дека како и други учители „ќе се трудел да ги убеди Македонците нашите браќа дека

л м н ц р с т ф х ц ч ш ђ и 3 полугласни букви: љ њ і (исто, 12-13). Граматиката е напишана на галички дијалект, при што присутни се извесни зборови и фрази и од други наши говори. Особено значајно е што Пулевски на повеќе места прави разлика меѓу македонскиот, српскиот, бугарскиот, па и рускиот јазик, како на пример за *ние* во првата фуснота бележи „разльики, мие наша, ми. сър и ниы. бъл.“ (исто, 3).

Во целиот процес, особено е бележито што речиси сите афирматори на македонскиот јазик го истакнувале мислењето дека фонетскиот правопис е најдобриот. Исто така и покрај тоа што не биле оформени точни критериуми за формата на литературниот јазик, во текстовите се давало објаснение за оние словенски зборови кои сè уште не биле доволно вкоренети во употребата. Тие биле објаснувани понекогаш и со соодветни турски зборови, што му биле попознати на народот. За употреба на турски зборови во литературниот јазик се залагал Спирос Гулапчев, кој сметал дека секој јазик требал да се збогатува со туѓи зборови, дека било подобро да се употребуваат оние турските зборови што биле заживеани меѓу народот, што ги употребувал самиот народ во разговорниот јазик, наместо да биле заменети со руски зборови што народот не ги разбираше. Гулапчев се залагал за фонетскиот правопис наспрема етимолошкиот: „Фонетскиот правопис е најнаучен, најдемократски, најекономичен, или најпрактичен, да речам, правопис“ (1887: 8). За фонетски правопис се залагал и Јосиф Ковачев: „Пиши, според како правилно зборуваш“, кој сметал дека секој писател требало да употребува зборови и фрази од она наречје кое се зборува во неговото место и земја, кое најдобро го познава и владее. Ковачев истакнал дека азбуката требала да биде составена од 25 букви: а, б, в, г, д, е, ж, з, и, к, л, м, н, о, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш, ж (в. Ден, г. I, бр. 17, 1875: 5).

Веќе од 80-те години на 19. век, бележити се покоординирани концепции околу јазичното прашање преку формирањето низа друштва. Во првата половина на 19. век, пројавените здружувања имале цел за подинамичната размена на идеите и се грижеле за: отворање училишта; обезбедување книги, весници, списанија; отворање печатници, читалишта и библиотеки, додека од 70-тите години „Успехот на хомогенизацијата и афирмацијата на македонската национална свест секако се должи на формирањето на разни друштва“ (Миронска-Христовска 2024: 99), а тоа водело и кон поуспешно решавање на јазичното прашање. Во осум-

десеттите години Темко Попов, кој бил член на Тајниот македонски комитет, чии активни членови биле и Коста Групче, Наум Евро, Васил Карајовов. Коста Групче и Наум Евров во 1888 година го напишале *Македонскиот буквар*, а Темко Попов со својот азбучен и правописен систем, најцелосно е доближен до денешниот правопис, што се потврдува од неговата статија „Кој је крив“ (1887):

„Појке од десет години има од како није Македонциве немаме духовно начелство по нашиве места, од које и најмногу страдаат нашиве црквени и училишни работи. ... без никаква материјална сила, т.е. без баранје тугја помоќ да може таа сама да си уредује училиштата ...“. Анализа на карактеристиките на јазикот на Попов врши Трајко Стаматоски кој бележи дека за графискиот систем се употребени 26 букви; *ќ, ѓ, љ, њ*, ги пишува со диграмите *к, г, л, н + ј*; пишувањето на согласката *ј* – кога *ќе* се најдат два вокала едноподруго ги одделува со *-ј*: *ае – заједно, еа – крепеја*; итн. За основните фонолошки карактеристики на текстот истакнува дека се поклопуваат со состојбата во современиот литературен јазик; за лексиката и фразеологијата истакнува дека е наситен со примери од народното благо, со создадени лексеми по народни обрасци и дека е извонреден познавач на народните изрази, поговорки и пословици; дека неговиот јазик бил наддијалектен, со јасно определени норми и правила, со што поставил успешен обид за кодификација на македонскиот јазик, а со тоа и за македонски литературен јазик (1986: 97-101).

Во 1892 година лозарите поради воведниот правопис во „*Лоза*“ месечно списание, издава Младата македонска книжовна дружина, Софија“ биле наречени сепаратисти:

„Пладне е. Параходот ни вече замина предгориата на Олимп. Величествената планина се издига равномерно и постепено, ... “ (1892: 85). Заложбите на лозаите биле: од крајот на зборовите ги исфрлиле буквите *ъ, ы* како излишни, бидејќи немале никаква фонетска вредност, а за означување на мекоста во некои случаи го употребувале знакот (*’*); го прифатиле за чл. машки род ед. формата от наместо *ѓт*; ја отфрлиле буквата *џ* како излишна, која не означува друг темен глас од оној што се обележува со *џ*; употребувале *ѓ* наместо *џ*, освен на крајот на глаголите и во глаголските суфикси, каде што место *ѓ* пишуваме *а*, во полза на живиот говор (мажа, бежа, ходат); го отфрлиле *ѣ* и пишувале сегде *е*; при-

менле ново пишување на дифтонзите ю = \tilde{y} + у, я = \tilde{a} ; предлозите ги пишуваат во, со наместо във, със за да бидат пократки и позвучни итн. (1892: 91-96). За лозарите и во однос на народната на еден народ односно при определувањето на народноста најважен услов, кој не можел да биде оспорен од никој, и од кој не можел никој да отстапи е *јазичнојто единство* (Истото, 51).

Од Евтим Спространов, кој бил меѓу најктивните со сп. *Лоза*, собирал народни умотворби и ги објавувал во СбНУ, каде била објавена и поемата „Оплакувањето на Мара“ во кн. XI, 1894 година, во одделот на народни умотворби, во 555 стиха. За оваа мистификација на Спространов прв известил Гане Тодоровски, кој истакнал дека Марко Цепенков, Васил Икономов, Трајко Китанчев и Евтим Спространов се конгенијални воведувачи на македонскиот јазик во литературата, дека не се обични мистификатори на народни умотворби, иако не ќе можат да ја избегнат дефинитивно ни таа етикета (1985: 352). Поемата во ракопис е насловена *Мара Войеркаџа*, со поднаслов „Песна во бели стихови, Написал според охридскиот говор, Кутр, Од народот за народот“ која во оригиналот е испеана во 1519 стихови. Во поемата станува збор за девојката Мара, за која мислеле дека е умрена, но таа била жива закопана:

„Уста д’имам да не зборвам, / Раце д’имам да не фашчем / Нодзе д’имам да не ’одам Умре, викет, и отиде / Душата ни, сџрцето ни! Ние клети майки цџрни? / Пусти майки, шчури майки! / Зашчо живет тие в’светов?“.

Во богатиот литературен опус на Спространов бележити се низа песни и раскази напишани на македонски јазик, како, на пример, расказите „Безъ пушка не излегамъ“ и „Подслушан разговор“ во весникот Балканъ, 1903 година. Е. Спространов како и голем број од проучувачите, афирматорите на македонскиот јазик укажувале, т. е. пишувале студии за акцентот како посебно обележје, како Димитар Матов „Кратка расправија по етнографијата во Македонија“, Н. Сиљанов „Редукција на звукот а во охридскиот и тетовскиот говор“, Димитар Мирчев „Кукушководенскиот говор“, Трајко Китанчев „Акцентот во ресенскиот говор“, Евтим Спространов „Акцентот во говорот на градот Охрид“ (ракопис, 1899) во која истакнал дека акцентот на охридскиот говор е оригинален, дека акцентот бил подвижен кога еден збор го зголемувал бројот на слогови: трѣндафил, трендафили; или при соединување на два или пове-

ќе зборови во една целина: бела-книга, црно-писмо, дека е на третиот слог, се задржал и на „соединување на зборовите во едно акцентно цело“ и притоа нагласил дека акцентот секогаш се движи за да се потчини на горенаведениот закон (1899: л. 3). Во продолжение Спространов објаснил кои зборови можат да состават акцентска целост; се задржал и на правилата околу честиците по и нај и како ја составуваат акцентската целост; ги разгледал кратките форми од личните заемки, дедо-ми; бројните именки за определување; глаголите што формирале акцентска целост само во прашалните заменки, при што го нагласил и вклучувањето на честичката не. Додека за честичката да и ќе од помошниот глагол сум, забележал дека не влегуваат во акцентска целост со глаголот, со исклучок само во народните песни. На крајот од студијата истакнал дека акцентот во охридскиот говор е како говорот воопшто во Македонија, како во северна така и во западна Македонија, и дека најзавршена форма е охридскиот говор бидејќи во него најмногу се внимава на акцентската целост. Спространов ја објавил и студијата „По говорот на град Охрид“ (1901), што ја поделил на два дела: „Белешки за фонетиката“ и „Белешки за морфологијата“. Во поглавјето за „Гласовите“, односно за согласките, забележал кои се тврди и меки; потоа кои согласки се изговараат како безвучни, на пр: б, в, г, д, з, ж, ц, кога се наоѓаат на крајот од зборот или кога се наоѓаат пред темните согласки: п, ф, к, т, с, ц, ш (ч); се задржал и на измената на гласот, како за с, г, к, х, в, з итн., како и на отпаѓањето на гласовите: в, д, х, т, г и на гласовите ц и с, и на ќ и ѓ, за кои прави споредба со српските ћ, ђ, при што забележал дека звучноста не им е иста и дека „македонските ќ, ѓ се глуви и омекнати“ (1901: 5). Во делот за самогласките, Спространов се задржал на 1. Редукцијата на гласот а; 2. Рефлексии на ж и љ; на њ и њ, итн. Во делот за фонетика тој ги одбележал рефлексииите на сите фонеме од стрословенскиот јазик до нивниот одраз во актуелната состојба во охридскиот говор. Во второто поглавје „Белешки за морфологијата“, во посебни групи ги разгледал состојбите по однос на: именките, падежите, бројните именки, придавките, заменките (лични, показателни, присвојни, прашални, релативни, неопределени), членот, остатоци од старите падежни форми, глаголот – при што се задржал и на формирањето на минатото време (неопределено, несвршено и свршено), прилозите (за квалитет, количество, време, место) и на акцентот, како постојан, кој секогаш паѓа на третиот слог.

Спространов спаѓа во групата на македонските писатели и публицисти кои настојувале да ги издигнат централните македонски говори на ниво на литературна норма .

Меѓу бројните имиња кои од 60-те години на 19. век започнале да го налагаат западномакедонскиот говор во пишаната реч и да го сфаќаат како норма за македонски стандард, е и Трајко Китанчев (Ристовски 2001: 15). Трајко Китанчев во 1889 година ја објавил поемата *Крале Марко* во списанието „Библиотека Свети Климент Охридски“, Кн. VII, стр. 165-172, Софија, напишана на македонски јазик, т. е. на ресенски дијалект, во десетерец, петостапен хореј. Поемата е составена од 263 стиха, а е поделена во пет дела, со поднаслов „Народна песна од Ресенско“. Китанчев е автор и на повеќе песни, а ја објавил и студијата „За акцентот на зборовите во ресенскиот говор од западно-македонското наречје“, во која уште во воведот истакнал дека западномакедонското наречје има многу особености и архаични остатоци преку кои може да се осветлат некои темни страни во нашата млада филолошка наука и да се објаснат некои појави во другите наречја. Меѓу таквите особености на западномакедонското наречје, кои заслужуваат да се изучуваат и да се зачуваат како архив на јазикот, наведува Китанчев, е и акцентот врз зборовите, кој е една од најоригиналните црти што го одликуваат тоа наречје.

„ ... Западно-македонското наречје е толку многу несвојствено и туѓо за српскиот јазик, колку и за другите бугарски наречја. ... Јас мислам дека за да се образуваат подобни правила за акцентот во тоа наречје, не мало влијание укажала и поетската реч од народните песни, пословици, гатанки, бајачки, тажачки и друго“ (Китанчев 164-165). Со овој став Китанчев го покажува значењето на македонскиот народен говор и неговата улога во формирањето на македонскиот литературен јазик, што со текот на времето и се покажа и се докажа. Тој истакнал дека ова правило (за акцентот) го прави говорот различен од другите, дека за оние што живеат во Македонија е многу тешко да се откажат од таа форма, а дека на туѓите, на другите им е тешко да се навикнат и да го изговараат. Китанчев назначил дека нема да се задржи на правилата на целото западномакедонско наречје, туку дека правилата ќе ги елаборира само врз ресенскиот говор, бидејќи најдобро го познава, упатувајќи дека правилата што управуваат со акцентот на ресенскиот говор исто дејству-

ваат и во поголемиот дел од западномакедонското наречје, како во Битола, Охрид, Струга, Долен Дебар, Горен Дебар, Кичево, Крушево, Прилеп, Гостивар и Тетово. Истакнал дека општо правило за акцентот, општ закон во тој говор, е дека акцентот секогаш стои на третит слог ако се смета од крајот на зборот кон неговиот почетокот; тој никогаш не може да помине кон четвртиот, петтиот и другите слогови, ниту пак да биде на последниот и претпоследниот слог. Само кога зборот е едносложен акцентот стои на единствениот слог или кога е двосложен акцентот стои на вториот слог, а штом се измени бројот на слоговите во зборот, се менува и акцентот, се поместува кон почетокот или кон крајот на зборот, за да го земе вообичаеното место – третиот слог од крајот: кòшница, кошнїците, кòшнице, кошнїчиња, кошнїчињата, Макèдонец, Макèдонци, Македòнците итн., Бòгарин, Бòгари, Богàрите итн. (Истото, 198-214).

Од особено значење за афирмација на македонскиот јазик се и објавите на народните умотворби на Марко Цепенков, кој на македонски јазик ги објавил и своите песни: „Речењето на дедо Марко Цепенков (27. 07. 1896, во в. „Гласъ македонски“, III, 74, 4); „„Мојата песна“, в. *Гласъ македонски*, 28. 05. 1896, III, 51, 4; „Мајка Македонија ги советува своите чеда да востанат против тиранијата на Турците“, 12. 02. 1899, в. *Авѝономиа*, I, 28, 3; „Македонцко тажејње (на македонски народен мотив)“, в. *Дебар*, 29. 10. 1905, I, 22, 3; „Прокламација на Георги војвода за востание“, в. *Дебар*, 13. 05. 1906, II, 9; „Мирчо Војвода со мајка си се проштава“, в. *Дебар*, 3. 06. 1906, II, 10, 3-4; „Позив од мајка Македонија“, в. *Дебар*, 23. 12. 1906, II, 21, 4; „Глигор војвода“, в. *Дебар*, 18. 02. 1907, II, 22, 4 и драмата *Црне Војвода* со поднаслов *истòриска ѝнеса во ѝеѝ чина од македонскиоѝ живоѝ на мак. ѝовор.*, објавена во весникот *Авѝономна Македонија*, бр. 13-25, октомври-декември, 1903 година.

Објавите на македонски јазик во весниците биле сè побројни, од во весникот *Македонија* на Коста Шахов; преку *Малешевски Балкан*; *Дебар*; *Дебарски глас*; *Пирин*; *Политическа слобода* со поднаслов „Ослободувањето на Македонија е дело на самите Македонци, со народот за народот и Македонија на Македонците“; *Авѝономија*; *Борба за слобода на Македонија и Одринско*, во кој посебно внимание се посветувало на културното минато на Македонија; *Иззрєв* итн. На 15 февруари 1895 година театарската група Млада македонска дружина,

под раководство на Војдан Чернодрински, кој има дадено голем влог во афирмацијата на македонскиот јазик ги прикажала едночинките *Дрвариџе* и *Во меаната*. Бројни друштва дејствувале и надвор од границите на Македонија, како Ѓорѓи Капчев кој го организирал *Македонски конгрес*, во Женева 1899 година, за што подготвил *Ајел* во кој бил образложен неговиот проект за уредување на Македонија низ 12 точки, а бил објавен во в. *Macédonie*, чиј главен уредник бил тој; од 1899 година во Швајцарија биле формирани Македонско студентско друштво во Берн и во Фрибург, а во 1904 и во Женева; потоа Академско друштво Македонија (1915), политичкото друштво Македонија на Македонците (1915) и други, за на 15.12.1918 да биде формиран Сојуз на македонските друштва во Швајцарија. Во 1900 во Санкт Петербург бил формиран Тајниот македонско-одрински револуционерен кружок, а во април 1902 година во Белград бил основан Македонски клуб од страна на Стефан Дедов, Дијамандија Мишајков, Михајло Петровиќ и др., со печатениот орган *Балкански гласник* во кој се пишувало за автономија на Македонија, за македонската народност, за принципите на современиот македонски литературен јазик. Есента во 1902 година, Дедов и Мишајков, им се придружиле на Мисирков, Чуповски, Константинович, Димов и други во С-Петербург, каде го основале друштвото Македонско научно-литературно другарство во Петербург, на 1 ноември 1902 година, кое продолжило по стапките на своите претходници од 19. век во однос на решавањето на македонското јазично прашање, и, воопшто на македонското прашање, во афирмирање на македонската културноисториска традиција.

Напорите на македонските преродбеници за наоѓање концепт за формирање македонски литературен јазик, заложбите за негова афирмација не останале незабележани. Интерес за македонскиот јазик и етнографијата пројавиле голем број странски проучувачи, што истовремено се должел и на пропагандите кои настојувале да го оспорат постоењето на македонскиот јазик. Од крајот на 19. век, веќе започнале да се водат бројни полемики околу македонското прашање, околу етнографијата, историјата, а остри полемики се воделе и за македонското јазично прашање во периодиката, а бележити се и цели студии.

Книгата на Спиридон Гопчевиќ *Македонија и Сџара Србија* (1889) била повод за низа полемики и тоа не само од страна на македонските

интелектуалци, туку таа предизвикала интерес и пошироко, како кај погерманчениот Чех Карл Хрон, дописник на „Германски народен весник“, кој ја објавил книгата *Народностиа на македонскиите Словени* (1890), во која уште од почетокот нагласува дека „Македонците како по својата историја, така и по својот јазик се посебна народност... потомци на оние словенски прадоселеници,... и кои подоцна со ни една од овие две нации не се измешале“ (1990: 29) и дека „Македонците употребуваат член“. Тој прави анализа на употребата на полувокалот, го одбележал „специфичниот македонски глас кј (ќ)“, а на прашањето „На кој јазик зборуваат Македонците?“, Хрон истакнал: „може да се потврди дека македонскиот јазик со своите сопствени закони за развитокот на гласовите, како и според неговите граматички правила формира еден сопствен јазик што досега нема своја сопствена литература и кој поради тоа се потпира на сродната бугарска литература, која во никој случај не стои во некои поблиски односи отколку само во општо сродство“ (Истото, 29).

Кон македонскиот јазик особен интерес имал Петар Драганов, кој истакнал: „Ова наречје, повеќе од кое било друго од дузината постојни словенски наречја-јазичи, може, со поголема или со помала претензија, да се каже дека тоа е следот на благородните потомци на некогаш знаменитиот кирило-методиевски јазик. Ние би можеле да приложиме долга редица сведоштва од високоавторитетни научници и пред сè од родени Македонци од доброто старо време, како документарни докази дека македонскословенското наречје е повеќе или помалку самостојно и автономно во однос на бугарскиот и српскиот ’јазик‘. Овие сведоштва се однесуваат и ги докажуваат двете следни положби, состојби: 1) Таканареченото македонско ’наречје‘ си има свои сопствени особености и во акцентот, и во гласовите и во формите (конјугација и деклинација), и во синтаксата и особено во речникот. 2) Месните македонскословенски учители од доброто старо време, уште на наша памет, речиси сè до крајот на 60-тите и почетокот на 70-тите години, т. е. уште пред самата голема ослободителна војна од 1877 – 1878 година, печателе свои школски учебници на месните наречја и во своите воведи кон таквите учебници и кон раководствата јавно изјавувале дека македонскословенското население, откако ја извојувало црковнословенската литургија со грчкиот владејачки клер, не помислува и нема нималку желба да поста-

пува против интересите на својата народност, т. е. да се побугарува и да се посрбува“ (1900: 3).

Драганов се пријавил на конкурс за Проучувањето на Македонија во етнографски, дијалектолошки, историски и археолошки однос, со цел да ги проучи: „Карактеристика на говорите на словенското население во современата Македонска провинција“ (1894: V-VI), како што бележи во предговорот на *Македонско-Славјански еџноџрафски зборник* во кој и истакнал дека „независно од извесни погранични влијанија, сестраното проучување на предметот, покрај убедувањата од разните Милоевиќи, Среќковиќи, Алексовиќи, Баџовиќи, Веселиновиќи, Новаковиќи, од една страна, Петковичи, Верковиќи, Богорвци, Поповичи и Дриновци, од друга, и меѓу нив мноштвото весникарски бесрамници, адапти на големите политички идеи – српската и бугарската, кои, се разбира, не може да имаат ништо заедничко со идејата на науката за словенска филологија, сето тоа постепено ме убедуваше во самостојноста и на позицијата на јазикот на словенското население на современа Македонија, којашто Бугарите толку се навикнале да си го викаат наречје (???) на својот единствен и неразделен бугарски јазик...“ (Истото, 5). Драганов има објавено повеќе дела: *Еџноџрафски џреџлед на македонскиџа џпровинција* (1887), *Еџноџрафски џреџлед на славјанскиџи дел на Македонија*, *Нови иследувања врз изучувањеџи на современа Македонија во еџноџрафски, филолошки и историски однос*, *Носовиџи гласни звуци во современиџи македонско-славјански џовори* (1888) итн. Објави имало и од Николај Дурново со *За еџноџрафијаџи на Македонија и македонскиџи џпрашање* (Москва-Виена, 1890 – 1902), и низа статии и брошури; Леонард Мазинг, ја одбрал докторската дисертација *За јазиковнаџа џценка на Македонскиџи Словени* (1890), а во 1890 и 1891 г. ги објавил двете книги на германски јазик *За јазиковнаџа џценка на Македонскиџи Словени*. *I Рефлексиџи на tj и dj* и *За звукоџи и акценџиџи на македонскословенскиџи дијалекџи*; итн.

За континуитетот, односно за традицијата на македонскиот јазик потврда е забележана и во публикацијата *Macedonia and the Macedonian Population* во која е истакнато дека на Балканот најзначајно е македонското прашање, и дека Бугарите без никакво право или резон се обидуваат да му докажат на светот дека населението во Македонија е од бугарско потекло (<https://archive.org/details/macedoniamacedon00lond/>. 1918:

4). „Испитувајќи ги сите пишани споменици што се однесуваат на Словените од Македонија, од античко време до 19. век, нема ниту еден споменик во кој Македонците се нарекле себеси Бугари, или нивниот јазик бугарски јазик“ (Истото, 15).

Заложбите и концепциите за македонскиот јазик продолжиле и во првата половина од 20. век, и по поделбата на Македонија во 1913 година кога во нејзините трите анектирани делови било забрането да се пишува, да се учи и да се зборува на македонски јазик. Но сето тоа не го спречило македонскиот народ да го сочува мајчиниот јазик. Во Грција, пред 100 години, во Атина во 1925 година бил отпечатен буквар *Абеџедар* наменет за македонските деца во македонските училишта, кој за жал бил дистрибуиран, но и веднашка повлечен од страна на грчката власт². Во 1934 година, Бистришки – Васил Атанасков Ивановски, во статијата „Зошто сме ние Македонците одделна нација?“ истакнува дека во Македонија постојат сите елементи на една самостојна македонска нација со своја територија и економска целина, со свој јазик и општ национален карактер, и со своја македонска историја“. Образложувајќи низ шест точки, за: територијата на Македонија; економската целина на Македонија; националниот карактер; историјата; јазикот:

„3. Јазикот на луѓето, што ја составуваат македонската нација, е словенски, со особен дијалект – македонски. Овој јазик е заеднички за нив. Различните провинцијални нијанси во македонскиот јазик се неизживеана последица од некогашната родовска и феудална распарченост на Македонија. Но провинцијализмот на тој јазик се покрева од еден општ македонско-словенски дијалект, според кој секој би го разликувал Македонецот од Србинот, Бугаринот, Русинот и од секој човек од која и да е друга словенска нација. Провинцијалните нијанси во јазикот уште не се ликвидирани, дури и кај најразвиените нации, а камоли кај македонската нација, која е национално поробена, не е организирана во своја национална држава и уште не си изработила свој литературен јазик.

Освен по дијалектот, македонскиот јазик се разликува од српскиот и бугарскиот јазик уште и по тоа што е во него старословенскиот елемент многу позачуван и содржи многу зборови што недостасуваат во јазиците

² Повеќе во студијата „Абеџедар – буквар на македонски народен јазик отпечатен за потребите на македонското малцинство во Грција“, Валентина Миронска-Христовска, *Сѝекѝар*, бр. 85, 2025.

на соседите и на другите словенски нации“ (*Истóриска висѣина* 1981: 92).

Во последната шестата точка истакнал дека македонската нација има своја историја на културното и на политичкото пројавување, дека браќата Миладиновци се првите македонски просветители што ги посветиле своите сили за будење на самостојното национално чувство на македонскиот роб, што ги „воспеја Охрид и Македонија, како своја татковина на чисто македонско-словенски дијалект. Тие не го учеа македонскиот народ ни на српски, ни на словенски, ни на бугарски, туку го учеа на родниот македонски јазик“ (истото, 95).

Наместо заклучок

Бројните концепции што беа замислени и зародени во 19. век беа сублимирани и реализирани во 1945 година. И покрај бројните оспорувања, негирања, забрани, запленувања на печатени изданија од кои некои беа уништувани и палени, секогаш од ново и од ново се воздигнуваше, уште построен и позвучен нашиот македонски јазик.

„Македонски јазик“ од Гане Тодоровски

Се роди ти во злодоба, во мрак,
за да те препознаеме ко сјаен божилак
на повидок по долги векови глувотија –
Се откорна ти како борбен вик
на востанатиот наш бунтовник
што прв ја презре ропската мирнотија!

Низ тажачки се раздипли в клет збор,
закреме низ корав непокор
ко завет свет на тие што нè родија –
Се осети ли навреден и клет,
со судба горчлива на вечно прогонет
та, стана војник за слободата?

...
Те навредуваа и безочни и зли,
Ти токму тогаш се развиоре, се раскрили
накај слободата ни стана ти поткревање –
Те псуваа, те одречуваа, не поверуваа
дека ко рожба најмила ми те зачуваа
галежно, долгите векови на поревање!

Литература:

Архивски материјали:

Лоза, год. I, јан. 1892, кн. I., НУБ „Климент Охридски“.

Спространовъ, Евтим. „По учебното дѣло на град Охридъ“. БАН, ф. 36 к, ар. Ед. 976.

Спространовъ, Евтим. 1899. „Ударението въ говора на градъ Охридъ“, БАН, ф. 36 к, ар. ед. 989, 1 јан. л. 14.

Узунов, Д., Х., и А., БИА, Ф. 583, ар. ед. 1, ар. ед. 2, л. 5-20.

Публикации:

Андонов-Полјански, Христо. 1980. *Одбрани дела*. Скопје: Мисла.

Брајџа Миладинови – Прејиска. 1964. Издирил, коментирал и редактирал Н. Трајков. София: БАН.

Велев, Илија. 2000. *Средновековни книжевни аниџолоџии*. Скопје: Менора.

Гулабчев, Спиро. 1887. *Един оџлџо џо еџноџрафиџџа на Македониџа*. Габрово.

Дамаскини. 1975. Предговор, избор, редакциџа и коментар Радмила Угринова-Скаловска. Скопје: Македонска книга.

Драганов, П. 1900. „Кџ въпросџа о населениџ современноџ Македониџ“. С.-Петербургскџџ Вџдомости, Сџб., 24 VII (6. VIII), № 200.

Македонско-Славџнџкџџ Еџноџрафическџџ Сборникџ сџ џроложениџмџ слобарџа. 1894. Составиџ П. Драгановџ. Выпускџ I. „Записки Императорскоџ Русскоџ Географическоџ Общества по Отдџленџю Еџноџрафиџ“, т. XXII, в. I, Сџб.

Кџвава кошуля, Райко Жинзифовџ, Браила, 1870.

Начџлноџ Оучџниџ за дџџа-џа Архимандрита Партениџ Зографскоџ, 1858

Зографски, П. 1858. „Мисли за Болгарскџџ-отџ жџикџ“, Бџлгарскиџ Книжици, чџџџ I, кн. I, Iан., стр. 35-42.

- Kalogjera, Goran. 2009. *Prilozi istraživanju makedonske povijesti književnosti*, *Sovremenost*, Скопје.
- Конески, Блаже. 1981. *За македонскиот литературен јазик*. Скопје: Култура, Македонска книга, Мисла, Наша книга.
- Конески, Блаже. 1986. *Македонскиот XIX век. Јазично и книжевно историски прилози*. Скопје: Култура.
- Китанчев, Т. „За ударението върху думитѣ въ рѣсенския говоръ отъ западно-македонското нарѣчие“, *Съчинения*, приредил Ъванов, второ издание, София, стр. 163-217.
- Македония Сборник отъ документи и материали*. 1978. София: БАН.
- Макс, Фон Рихар. 1990. *Македонскиот ѳрашање*. Скопје: Македонска книга.
- Миронска-Христовска, Валентина. 2004. *Литературното дело на Евѳим Сѳросѳиранов*. Скопје: ИМЛ.
- Миронска-Христовска, Валентина. 2015. *Трајко Китанчев: книжевна, културна и револуционерна дејност*. Скопје: ИМЛ.
- Миронска-Христовска, Валентина. 2024. *Зайиси за македонскиот книжа*. Скопје: ИМЛ.
- Периодика и литература, 1877-1892*, том 1. 1985. Под. Пенка Иванова, София: БАН, стр. 696-707.
- Пульевски, М. Гь. 1880. *Славяско-населѳениски-македонска Слоѳница речовска*. София: Народна печатница на В. Прошекъ.
- Поленаковиќ, Харалампие. 2007. *Избрани дела*, 3. Скопје: Култура.
- Поп-Атанасов, Ѓорѓи. 1985. *Ракописни ѳекстови на македонски народен јазик*, Скопје: Мисла.
- Поп-Атанасов, Ѓ., Велев, И., Јакимовска-Тошиќ, М. 1997. *Скриѳторскиите центри во средновековна Македонија*. Скопје: ИМЛ.
- Ристовски, Блаже. 2001. *Сознајби за јазикот, литературата и нацијата*. Скопје: МАНУ.
- Спространовъ, Евтим. 1896. „По възражданѳето въ градъ Охридъ“, *Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина*, кн. XIII, София.
- Спространовъ, Евтим. 1912. „Материали за биографѳията на братя Миладинови“, *Училищенъ прѳгледъ*, 17-30, год. XVII, кн. 1.
- Стаматоски, Трајко. 1986. *Борба за македонски литературен јазик*. Скопје: Мисла.
- Тодоровски, Гане. 1979. *Маѳейсан меѳран*. Скопје: Култура.
- Тодоровски, Гане. 1985. *Македонската ѳравосѳоина*. Скопје: Мисла.
- Тодоровски, Гане. 2007. *Македонската литература во XIX век, Избрани дела*, 2, 7. Скопје: Матица македонска.
- Хаджовъ, Иван. 1944. *Браѳия Димитѳръ и Констаниѳинъ Миладинови*. София.

Шапкарев, 1868. Голѣма българска читанка или втора-та чясть на българскыйтъ букваръ на нарѣчие По-вразумително за Македонскыйтъ Българи, нарѣдиль Единъ Македонецъ. Въ Печатницѣ-тѣ на в. Македоніи: Цариградъ.

Шапкарев, Кузман. 2001. *Градиво за български речник*, редактор на изданието проф. д.ф.н. Владко Мурдаров, предговор Васна Кювлиева-Мишайкова. АУРА.

Šulce, Hagen. 2002. *Država i nacija u evropskoj istoriji*. Beograd: Filip Višnjić.

Volf Lepenis, *Kultura i politika*. Beograd: Geopoetika, 2009, 50.

Mathiam Antonium Relkovich. 1767. *Nova slavonska, i nimacska grammatika*.

https://archive.org/details/nova_slavonska_i_nimacska_grammatika_1767_m_a_relkovich/page/n25/mode/2up (пристапено на 26.08.2025)

Вяземский Петрович, Павел. 1887. Слово о Пльку Игоревѣ изслѣваніе Вариантахъ, С.-Петербургъ,

https://xn--80axd.xn--d1alf/01%D0%B0-%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82/%D0%B0i-%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8/%D0%B011-%D1%81%D0%B2%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B0-%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B6%D0%B5%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82/%D0%B011-1-%D1%81%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%BA%D0%B0/1877_%D0%BF%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BB-%D0%BF%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87-%D0%B2%D1%8F%D0%B7%D0%B5%D0%BC%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BE-%D0%BE-%D0%BF%D0%BB%D1%8A/

(пристапено на 27. 08. 2025).

Macedonia and the Macedonian Population. 1918.

<https://archive.org/details/macedoniamacedon00lond/mode/2up>

(пристапено на 28.08.2025)

Максимович, Олександрович Михайло.

https://xn--80axd.xn--d1alf/01%D0%B0-%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82/%D0%B0i-%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8/%D0%B011-%D1%81%D0%B2%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B0-%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B6%D0%B5%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82/%D0%B011-1-%D1%81%D0%B2%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B0-%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B6%D0%B5%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82/%D0%B0i-%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8/%D0%B011-%D1%81%D0%B2%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B0-%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B6%D0%B5%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82/%D0%B011-1-%D1%81%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D0%B8-%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%BA%D0%B0/1877_%D0%BF%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BB-%D0%BF%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87-%D0%B2%D1%8F%D0%B7%D0%B5%D0%BC%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BE-%D0%BE-%D0%BF%D0%BB%D1%8A/

81%d1%82/%d0%b011-1-%d1%81%d0%bb%d0%b8%d0%ba%d0%b0-
%d0%b8-
%d0%b1%d0%be%d1%81%d0%be%d0%ba%d0%b0/1857 %d0%b0%d0%bb
%d0%b5%d0%ba%d1%81%d0%b0%d0%bd%d0%b4a%d1%80-
%d1%81%d0%b5%d0%bc%d0%b5%d0%bd-
%d1%80%d1%83%d1%81%d1%81%d0%ba%d0%b0%d1%8f-
%d0%b1%d0%b5%d1%81%d0%b5%d0%b4%d0%b0-iv-%d0%b2%d1%82/
(пристапено на 27.08.2025).

Valentina Mironska-Hristovska

THE CONCEPTS OF THE MACEDONIAN LANGUAGE IN CULTURAL AND NATIONAL REVIVAL

Summary

The Macedonian language has a millennial tradition. It gave life to Slavic culture. The history of the Macedonian language is filled with a rich treasury of works written in the Macedonian language. But against this indigenous wealth, from the end of the 18th century, stood assimilationist propaganda that denied the existence of the Macedonian language, which opposed the idea of creating a Macedonian literary language. But in the 19th century, numerous Macedonian educators and revivalists made efforts to preserve and affirm the Macedonian vernacular. There are numerous publications of textbooks, dictionaries, grammars, poems, short stories, and publicistic publications in the Macedonian language and about the Macedonian language. The study discusses the most significant publications about the Macedonian language in the cultural and revolutionary revival of the Macedonian people.

Key words: Macedonian, literary, language, cultural, national, revival, 19th century, concepts.